

ŽIVLJENJE NEKEGA VOJAKA

Dnevnik iz 21-16

EVROPA/17.STOLETJE

SVETO RIMSKO
CESARSTVO

Martin Luther in reformacija sta razdelila Evropo. Najhuje je v Svetem rimskem cesarstvu, ki ga zdaj sestavljajo katoliške in protestantske dežele. Napetosti med obema verskima skupinama naraščajo, ko se protestantski knezi leta 1608 združijo v unijo in ko leto zatem katoliki oblikujejo svojo ligo.

Na začetku tridesetletne vojne so najemniki nosili veličastne uniforme, a dlje kot je vojna trajala, bolj razcapani in bedni so bili vojaki.

MUSEUM DES DREISSIGJÄHRIGEN KRIEGES, WITSTOCK

Vtr

v
seb
njer

zazn

30-letne vojne

V tridesetletni vojni se je bojevalo okoli milijon vojakov, a le eden je za seboj zapustil dnevnik. V njem vojak pripoveduje o vsakdanjem življenju v vojski, ki so ga zaznamovala pijančevanja, kuga in rojstva otrok.

PRIPRAVILA: LISE PENTER MADSEN

Ubijanje, ropanje in posilstva – dokument iz 17. stoletja razkrija strašne podrobnosti iz tridesetletne vojne, ki je med letoma 1618 in 1648 potekala v Evropi. Zgodovinski viri niso mogli opisati, kako so živel navadni vojaki in kako so doživljali vsa ta leta vojne – do zdaj.

Zgodovinarji so našli dnevnik enega od milijona vojakov, ki so sodelovali v vojni. Ta dnevnik je dolga leta ležal pozabljen v nacionalni knjižnici v Berlinu, dokler ga ni leta 1993 odkril nemški zgodovinar Jan Peters.

Dnevnik je pisal nemški najemniški vojak, ki ga je leta 1627 najela katoliška cesarska vojska in je sodeloval v tridesetletni vojni vse do

leta 1648. Preživel je 21 let bojev, lakote in kuge in smrt je bila njegova stalna spremljevalka.

To, da je vojak Peter Hagendorf znal brati in pisati, je bilo za njegov čas izjemno: »Od Oppenheima do Frankfurta, skozi Wetterau in Westfalen do Wolfenbüttla v Braunschweiger Land. Tega smo oblegali, zgradili utrdbne in pritisnili na mesto prek nasipov, dokler se ni bilo prisiljeno vdati,« Hagendorf neselementalno pripoveduje o ▶

Dnevnik je ležal pozabljen v nacionalni knjižnici v Berlinu.

COS AELENEI/MARTIN PAPIROWSKI

Pri lovu na neznanega vojaka pomagajo cerkveni zapisi

- Zgodovinar Jan Peters z Univerze v Potsdamu je dnevnik vojaka našel v nacionalni knjižnici v Berlinu, kjer je vrsto let ležal nedotaknjen.
- Ime avtorja iz dnevnika ni bilo razvidno.
- Dnevnik ima 192 strani, ki so skupaj sešite z debelo nitjo.
- Nihče ne ve, kdaj je dnevnik pristal v knjižnični zbirki.
- Jan Peters je bil trdno odločen, da bo poskušal rešiti skrivnost neznanega vojaka. S primerjavo podatkov o rojstvu otrok v dnevniku z ohranjenimi cerkvenimi knjigami iz 17. stoletja je na koncu izvedel vojakovo ime: Peter Hagendorf.

**Družinska idila v vojaškem tabo-
ru. Vojaki so s seboj na vojaške
pohode jemali žene in otroke.**

SCANPIX / AKG-IMAGES

Vojska je postala dom za več milijonov ljudi

Poleg družin vojakov so se vojski pridružili tudi trgovci, obrtniki in prostitutke. A civilisti so zahtevali plačilo, sicer so šli k drugi vojski.

Ko so se vojske selile skozi deželo z bojišča na bojišče, se je za njimi vila dolga kolona civilistov, ki so živeli od tega, da so služili vojakom in jih zabavali.

Marketendarji so prodajali potrebščine, krojači so skrbeli za uniforme, kočijaži pa so pomagali pri prevozu lastnine. Poleg njih so bili tu še čevljarji, orožarji, mizarji,

cele kolone dinarjev, ki so kopali strelske järke, in pastirjev, ki so vodili živino in črede ovac.

Za številne osirotele fante je vojska postala vir preživetja. Tu so lahko dobili službo hlapcev, ki so skrbeli za opremo vojakov in pomagali pri ropanju osvojenih mest. Med dolgimi obdobji med boji so vojaki potrebovali

razvedrilo: gostilničarji, muzikanti, igralci, krotilci medvedov in prostitutke so bili pripravljeni, da zadovoljijo njihove potrebe.

Izdajalski civilisti

Zgodovinski viri navajajo, da je v tridesetletni vojni za vsakim vojakom hodilo tri do pet civilistov. To pomeni, da je vojska 40.000 mož za seboj

vlekla skoraj 200.000 civilistov. Če je vojski šlo dobro, se je dolga kolona civilistov oziroma »prtljaga« raztezala več kilometrov za vojaki. Če pa ni bilo plačila in ropanje ni zagotovilo plena, so civilisti hitro izginili in se pridružili drugim, uspešnejšim vojskam.

svojem poklicu. Živel je od ubijanja in je med vojno prepotoval skoraj 25.000 kilometrov križemkražem po srednji Evropi.

Berač je postal najemnik

Hagendorf je dnevnik začel s pripovedjo o tem, kako so ga leta 1625 zaposlili in ga dve leti pozneje izplačali Benečani.

Peš je prečkal Alpe in prišel v Nemčijo, kjer je bil prisiljen beračiti za preživetje. Sčasoma mu je uspelo privarčevati denar za par novih čevljev, ki jih je resnično potreboval. A najprej je šel v gostilno:

»Tam je bilo vino tako dobro, da sem popolnoma pozabil na čevlje,« je napisal. Ker je ostal brez denarja, je svoje

stare raztrgane čevlje popravil z vrbovimi vejami in se odpravil v mesto Ulm na jugu Nemčije, kjer se je zaposlil kot vojak.

V prvih letih tridesetletne vojne je življenje najemnika privlačilo predvsem pustolovce, vendar pa se je leta 1627, ko se je vojakom pridružil Peter Hagendorf, značaj vojne spremenil. Celo neza-

30-letna vojna v Evropi

Spor med nemškimi protestanti in katoliki se je kmalu razširil po celotni Evropi. Nizozemska se je bojevala proti Španiji, Švedska je želela postati velesila, Francija pa je želela Nemčijo držati v šahu.

Katolike vrgli ven

1618: Protestanti na Češkem so vrgli dva cesarska odposlanca skozi okno dvorca v Pragi. To je začelo spor med protestanti in katoliki.

Upor na Češkem

1619: Češki katoliški kralj Ferdinand II. je postal rimsko-nemški cesar. Stanovi na Češkem niso odobrvali novega vladarja, ki je želel deželo ponovno narediti katoliško. Namesto njega so protestanti za kralja izbrali Frederika V. Palatinskega. Konflikt se je razširil.

Poraz upornikov

1620: Cesarske sile so porazile češke upornike v bitki pri Beli gori blizu Prage. Češko so na silo pokatoličaniili. Friderik V. je izgubil palatinsko kraljestvo.

Dva cesarska odposlanca v Pragi so vrgli skozi okno. Tridesetletna vojna se je začela.

posleni čevljarji, brivci in peki so najemniško službo videli kot zadnje upanje. In ko so vojske na pohodih kmetom pokradle vso letino, zaklale živino in požgale kmetije, tudi ti niso videli druge možnosti, kot pa da se prijavijo v vojsko.

»Zemljo okoli Kölna smo opustošili, mi in sovražnik,« je zapisal Hagendorf. Ni šlo samo za to, da zagotovijo hrano za vojake in njihove družine. Enako pomembno je bilo poskrbeti za to, da sovražnik ni našel ničesar užitnega.

Ženske so bile v vojni nepogrešljive

Takoj ko so Hagendorfa sprejeli v vojaško službo, je dobil predujem. Zdaj je imel stalni dohodek in je začel iskati življenjsko družico. Nekaj tednov pozneje je našel pravo:

»Osem dni po binkoštih sem se poročil s krepostno Anno Stadlerin iz Traunsteina na Bavarskem in praznoval svatbo.«

Iz dnevnika ni razvidno, ali se je poročil iz ljubezni ali pa je bil to samo praktičen dogovor sredi vojnega kaosa. Hagendorf na splošno nikoli ne piše o svojih čustvih.

Kmalu po poroki se je armada odpravila na sever in za mladoporočenca se je začel čas nenehnih pohodov od bitke do bitke. To nikakor ni bil nenavaden prizor; prav nasprotno – bilo je zelo običajno, da so vojaki s seboj v vojno vzeli svoje žene. Brez žensk se vojska ni mogla bojevati.

Ženske so kuhale, oskrbovale rane in nosile lastnino družine, ko je bila vojska na pohodu: šotor, posteljnino, kuhinjske pripomočke in hrano, kar je lahko skupaj tehtalo blizu 30 kilogramov. Po dobljeni bitki so ženske pobrale tudi dragocenosti s trupel, ki so ležala na bojišču.

Težko ranjen v Magdeburgu

Jeseni 1630 se je katoliška vojska odpravila proti Magdeburgu in vso zimo oble-

gala mesto. Ko je prišla pomlad, se je začel boj za mesto. »V gozdu pri Magdeburgu smo zasedli več utrdb,« pripoveduje Hagendorf. Spopadi so zahtevali človeška življenja:

»2. marca so nam predstavili stotnika Johana Galgorta in 22. marca je padel v strelskem jarku.«

20. maja se je začel naval na Magdeburg. Hagendorf je bil med prvimi:

»V mesto sem se prebil brez ran, a v samem mestu, pri Neustädterskih vratih, sta me zadela dva strela. To je bil moj plen.«

Potem ko so bili ostrostrelci Hagendorfa tako hudo ranili, se je moral vrniti v tabor, medtem ko je bilo preostlim vojakom dovoljeno, da so prosto pustošili po mestu. Najvišji poveljnik, general Tilly, je želel nagraditi svoje može in zato so lahko ti vzeli, kar jim je srce poželelo. Zakonca Hagendorf sta imela skrivni posvet, na katerem sta se dogovorila, da bo Anna šla plenit za oba.

»Moja soproga je želela iti v mesto, čeprav je povsod gorelo, da bi prinesla blazine in blago za obveze in da bi jaz imel na čem ležati,« je pisal Hagendorf. On je ležal in napeto čakal, da se bo vrnila.

Hagendorf pri feldšerju

»Po poldrugi uri je prišla domov skupaj s starko iz mesta. S seboj jo je vzela, da bi ji pomagala nesti posteljnino. S seboj je imela tudi velik vrč s štirimi mericami vina. Poleg tega je našla dve pasni zaponki iz srebra in oblačila, za kar sem v Halberstadtu dobil 12 tolarjev.«

Krogli, ki sta zadeli Hagendorfa, ena v želodec in ena v ramo, je moral od-

»Feldšer mi je zato zvezal roke na hrbtu, da je lahko delal z dletom. Nato so me odpeljali do mojega tabora – na pol mrtvega.«

Hagendorf o svoji operaciji

straniti feldšer – takratni vojni kirurg. Feldšer ni imel veliko medicinskega znanja, njegovi pripomočki pa so bili primerljivi z orodjem obrtnika: »Feldšer mi je zato zvezal roke na hrbtu, da bi lahko delal z dletom. Nato so me odpeljali do tabora – na pol mrtvega.«

Hagendorf je preživel grobo operacijo in zaradi Annine nege je lahko nadaljeval z bojevanjem.

Otroci so umirali drug za drugim

Slabo leto po poroki je Anna rodila prvega otroka, in sicer fantka. »A otrok ni bil sposoben za življenje in je kmalu umrl. Bog mu nakloni srečno vstajenje,« je napisal Hagendorf in v dnevnik narisal majhen križ.

Anna je rodila še tri otroke, ki so prav tako umrli v rosnih letih. Leta 1633 je tudi ona po daljši bolezni umrla, samo nekaj dni po smrti njenega četrtega otroka.

»Bog nakloni njej in otroku in vsem otrokom srečno vstajenje, amen. V večnem blagoslovljenem življenju se bomo ponovno srečali. Zdaj sta moja žena in njen otrok zaspala.«

Bolj čustven kot v poslovnih besedah Anni in otrokom Peter Hagendorf v svojem dnevniku ni bil nikoli.

Smrt je bila v tridesetletni vojni del vsakdana. Večina bojev je ▶

Katoliki napadajo

1621–24: Preostali protestantski generali so na več krajih v srednji Evropi nadaljevali vojno, a utrpeli so hude poraze.

Kristijan IV. se odpravi v vojno

1625–28: Katoliki so korakali proti severu. Kristijan IV. je zbral protestantske kneze iz severne Nemčije in organiziral vojsko proti katolikom. A vojna je za danskega kralja Kristijana IV. slabo potekala. Po dveh letih so katoliki zavzeli Jutlandijo.

Danska je poražena

1629: S podpisom miru v Lübecku se je Kristijan IV. zavezal, da bo izstopil iz vojne. Istega leta je cesar izdal tako imenovani restitucijski edikt, ki je katolikom omogočil, da so prevzeli protestantske posesti.

Vmeša se Švedska

1630: Švedski kralj Gustav II. Adolf je imel ambicije, da bi njegovo kraljevstvo postalo ena od evropskih veseli. 6. julija se je s 14.000 možmi izkrcal na nemškem otoku Usedom in se spustil v boj s katoliškimi silami v severni Nemčiji. Leto potem je pridobil pomembno gospodarsko podporo Francije.

Svedski kralj Gustav II. Adolf je bil eden najspešnejših generalov v tej vojni.

ROYAL FAVOURITES

potekala v Nemčiji, kjer je bilo okoli 17 milijonov prebivalcev, ko je vojna izbruhnila. Po ocenah raziskovalcev se je prebivalstvo med vojno zmanjšalo za 33 odstotkov. Večina ni umrla v bojih; največ življenj so terjale epidemije, zimski mraz in lakota.

Zlasti žene vojakov so bile pogosto bolne, zgrudile so se med pohodi ali pa so umrle od izčrpanosti. Stalne nosečnosti so jim ob težkem življenju na bojiščih močno načele zdravje. Po uspešnem plenjenju je lahko bilo hrane in pijače v izobilju, a vmes so lahko minili tedni, ne da bi dobili sploh kaj hrane. V starih cerkvenih knjigah so seznanili pokopanih »neznanih žena vojakov«, ki so jih našli mrtve ob cesti, kjer jih je zapustila vojska na poti na naslednje bojišče.

Hagendorf je odpeljal dve ženski

Hagendorf nikjer v dnevniku ne kaže znakov kesanja ali žalosti zaradi vseh človeških življenj, ki so bila izgubljena zaradi pustošenj vojske in njega samega. Prav tako se zdi, da ga ni vznemirjalo to,

da so vojaki ugrabljali ženske, da bi izterjali odkupnine od njihovih družin. Sam piše, da je – po Annini smrti – med plenjenjem »dobil lepo mlado dekle in 12 tolarjev, oblačila in obilo blaga«.

V dnevnik ni zapisal, kaj je storil z dekletom, ampak življenjska sopotnica ni postala. Hagendorf jo je poslal nazaj. Kasneje je ugrabil še eno dekle in tudi njo je kmalu izpustil.

Tridnevno popivanje z bratrcem

Hagendorf je bil preprost možki, ki ga je izoblikovala vojna. Dnevnika ni pisal zato, da bi upravičeval svoja dejanja – hotel je samo sporočiti potomcem, kaj je doživel med vojno. A med vrsticami je kljub temu razkril, kako otopeli so postali najemniki.

Ubijali so, ropali in posiljevali in ko so dobili priložnost, so se napili do nezavesti. Ob neki priložnosti je imel Hagendorf hlapca, fanta brez staršev za pomočnika. Med plenjenjem v južni Nemčiji je fant našel dva konja, ki ju je dal svojemu gospodarju. Hagendorf je enega takoj

prodal, ker je želel proslaviti nepričakovano srečanje:

»Tukaj (v Dinkelsbühlu, op. ured.) sem srečal bratranca po imenu Adam Jeligan, ki je zvonar. Z njim sva s pitjem zapravila za enega konja. Tri dni sva se zabavala. Hlapec je jokal za konjem.«

Danes bi Hagendorfa imeli za alkoholičarja, saj je na dan spil več litrov vina in piva. Vendar pa kaže, da alkohol ni zmanjševal njegove energije.

Hagendorf je znal izkoristiti svoje znanje branja in pisanja. Včasih je dobil nevojaške naloge in je lahko tako za nekaj časa pobegnul od vojne. Naloge so lahko obsegale na primer skrb za to, da so ranjeni in bolni dobili oskrbo, ali pa vodnje evidence o živilih.

V svojem dnevniku veliko piše o mlinih na veter, mimo katerih gre vojska. Zaradi tega zgodovinarji menijo, da je bil morda iz družine mlinarjev in se je izučil obrti. Opisuje na primer, kako je izdelal mlin iz dveh brusov, zgradil peč in zmlatil vrečo žita, da je spekel kruh, ki ga je nato prodal drugim vojakom.

Hagendorf se je ponovno poročil

Dve leti po Annini smrti si je Hagendorf našel novo ženo – Anno Mario Buchlerin. Poročila sta se 23. januarja 1635 in tudi ona se je pridružila vojski in z možem delila taborno življenje.

Tukaj dobijo zapisi v dnevniku rahlo romantičen pridih; zdi se, da je Hagendorf kljub vsem vojnim mukam opazil lepo pokrajino, skozi katero so hodili, in opisuje gozdove, doline in reke, v katerih so plavale postrvi.

Z Anno Mario je Hagendorf dobil skupno pet otrok, od katerih so trije umrli v rosnih letih. Četrty otrok, sin Melchert Christoff, je bil zdrav in krepak. Oče je bil zelo ponosen na svojega sina in mu je hotel zagotoviti varno prihodnost. Potem ko je imel sina štiri leta pri sebi na bojišču, je leta 1647 Hagendorf plačal

Napad na Magdeburg je bil začetek štiridnevnega pokola protestantskega mestnega prebivalstva.

SCANPIX/AGK-IMAGES

Magdeburg je uničen

20. maj 1631: Po 10-dnevem obstreljevanju je cesarjeva katoliška vojska napadla protestantsko mesto Magdeburg. Več kot 22.000 vojakov se je prebilo skozi mestne utrdbe.

Potem so katoliški vojaki podivjali. Pobrli so vse, kar je bilo vrednega, in ubili vse moške, poleg tega pa posilili, umorili in pohabili ženske. Prebivalci mesta so

preplašeni poiskali zavetje v cerkvah, a katoliki niso pokazali nikakršne milosti – cerkve so požgali in pustili, da so ljudje umrli v plamenih. Samo 450 od 35.000 prebivalcev mesta je preživelo vojno.

Novica o pokolu v Magdeburgu se je razširila z brezštevillnimi protestantskimi letaki, ki so zbudili neizmeren srd in dali protestantom novo voljo za bojevanje.

Gustav Adolf umre

1632: Švedski kralj je prodril daleč proti jugu Nemčije in med drugim osvojil Nürnberg, Augsburg in München. 6. novembra je srečal katoliško vojsko pri Lützen na Saškem. Tu ga je zadelo več strelav iz pištole, zato je umrl.

Vojna se nadaljuje

1635: Katoliški cesar je sklenil mir s protestantsko Saško, a Francija in Švedska se nista pridružili miru. Vojna se je nadaljevala.

»Žalosti me, da je mesto požgano, ker je lepo mesto in leži v moji domovini.«

Hagendorf o Magdeburgu

nekemu učitelju, da je skrbel za otroka.

Samo leto pozneje, leta 1648, je končno spet zavladal mir in Hagendorf je sina pripeljal domov. Približno ob istem času je Anna Maria rodila še enega otroka - hčerko, ki so jo prav tako poimenovali Anna Maria.

Brezposelni vojak

Mir in dva zdrava otroka. Leto 1648 bi moralo biti srečno leto za Hagendorfa, vendar pa je vedel, da bo kmalu ostal brez dela. Besede v dnevniku so grenke:

»16. novembra 1648 so prebivalci priredili veselico za mir, kot da bi bila velika noč ali binškošči.«

Po začetku mira postanejo Hagendorfovi zapisi v dnevnik neredni, piše pa predvsem o majhnih ali velikih nesrečah, ki so se mu pripetile.

Preživel je 21 let vojne, a ko se je vse skupaj končalo, je, kot kaže, postal zelo neroden. Nekoč je padel in se udaril v glavo, drugič si je izpahnil koleno. Morda je pil več

kot prej – Hagendorf je obvladal le vojaško obrt in zdaj nihče več ni potreboval njegovega znanja.

A vse kaže, da se mu je uspelo spet postaviti na noge. Potem ko je 25. septembra 1649 v Memmingenu na Bavarskem zapustil svoj polk, je dobil trimesečno plačo. Naslednji dan je spakiral svojo lastnino, jo naložil na družinskega osla in se skupaj z ženo in otrokoma odpravil proti Bagenhausnu.

Družina je 27. nadaljevala »proti Günzbergu na Donavi, 28. do Gundelfingna, 29. do Nördlingena, 30. do Öttingena ...« Tu se dnevnik konča in Hagendorfova usoda ni znana. Zgodovinar-

ji ne vedo niti, od kod je bil doma.

En sam zapis v dnevniku lahko morda da odgovor na to uganko. Hagendorf je takole pisal o mestu Magdeburg, ki so ga zavzeli leta 1631:

»Žalosti me, da je mesto požgano, ker je lepo mesto in leži v moji domovini,« je pisal po zavzetju.

Na podlagi teh besed več raziskovalcev sklepa, da je tudi sam Hagendorf prihajal iz Magdeburga, ki je bil od reformacije protestantsko mesto.

Če je ta domneva pravilna, je bil tudi Hagendorf protestant – in najemnik v katoliški cesarski vojski. ■

VEČ O TEM V ANGLEŠKEM JEZIKU

• Peter H. Wilson: *Europe's Tragedy – A New History of the Thirty Years War*, Penguin, 2010

Odposlanci so imeli pooblastila za podpis mirovnega sporazuma.

SCANPIX/AGK-IMAGES

Sedem let trajajoča mirovna pogajanja

1641: Vojskujoči se strani sta se dogovorili, da bosta začeli mirovna pogajanja. A pogoji so bili ostri, poleg tega pa so morala pogajanja potekati prek posrednikov, saj katoliki niso želeli govoriti s »krivoverci«.

1645: Francija in Švedska sta dosegli odločilne zmage nad cesarskimi četami. Cesar je bil pod pritiskom in zdaj je končno prišel do napredka pri pogajanjih. Zbralo se je okoli 100 delegacij – katoliki v Münstru in protestanti v 40 kilometrov oddaljenem Osnabrücku.

1648: Tridesetletna vojna se je razvila v zmešnjavo posameznih vojn, kjer so se dežele dve po dve pogovarjali o miru. Komaj 24. oktobra so lahko zbrani odposlanci podpisali vestfalski mir in s tem končali tridesetletno vojno. Sporazum je postavil nov standard za sodelovanje znotraj Evrope: odtej so vse države veljale za enakovredne in samostojne.

Prvi evropski mirovni kongres

Šele štiri mesece po podpisu miru je bil sporazum pripravljen za izdajo.

SCANPIX/AGK-IMAGES